

Vroeg op vo

REPORTAGE Twee maanden, langer zijn de trekkende kemphanen niet in Friesland. In die twee maanden probeert Lucie Schmaltz er zo veel mogelijk te ringen, te meten en te observeren. Met behulp van wilsterflappers en andere vrijwilligers.

Door RENÉ FRANSEN

De natuur valt niet te plannen. Onderweg naar Koudum in Zuidwest Friesland, waar het tijdelijk hoofdkwartier van het RUG-onderzoek naar trekkende kemphanen en grutto's is gevestigd, gaat de telefoon. De onderzoekers zitten al in het veld, want er zijn kemphanen gevangen. De nieuwe bestemming is de Workumerwaard, een polderstrook langs de IJsselmeerkust ten noorden van Workum.

Een smalle weg met aan twee kanten weilanden, die liggen tussen de oude zeedijk en de nieuwere IJsselmeerdijk. De witte Renault Clio met Frans nummerbord is de wegwijzer, daar zit RUG-promovendus Lucie Schmaltz in het veld.

De Française werkt samen met een Hongaarse vrijwilliger, Ernő Vincze, een aantal gevangen kemphanen af. Bloedmonster, een veertje, foto's van het verenpak en zaken als snavelengte, geslacht, juveniel of volwassen, alles komt in een lijst te staan. Dan gaan er kleurringen om de poten, een drupje lijm om de spleet in de ringen dicht te plakken ("Anders kan er iets tussen komen waar de vogels last van krijgen"), iedere kemphaan kost tien minuten. "Kijk toch eens, het zijn prachtige vogels", zegt Lucie. "Dit is nog een jong dier. En na de rui krijgen ze prachtige kleuren." Een serie foto's op een geplastificeerde kaart laat zien hoe ze veranderen in de loop van de tijd.

Ernő heeft een master in de biologie gehaald in Boedapest, "maar ik wil ervaring opdoen met veldwerk". Hij reageerde op een internetadvertentie van Lucie en kan nu tegen kost en inwoning meehelpen.

Wilsterflapper

De kemphanen komen uit het net van Rinkje van der Zee, de enige vrouwelijke 'wilsterflapper' van Friesland. Wilsterflappers vangen vogels – traditioneel vooral de goudplevier of 'wilsters' – met een klapnet. Vroeger voor de pan,

tegenwoordig werken ze mee met natuuronderzoekers. "Ik was om zes uur in het veld", vertelt Rinkje. "Tegen zeven uur stond alles en toen liepen er ineens een paar kemphanen over het net. Dus toen heb ik maar getrokken." De eerste slag leverde zes kemphanen, waarvan er eentje nu als lokvogel op de wip zit. Daarna volgden er nog eens zes, toen vijf en zojuist nog een. "Mijn dag kan al niet meer stuk."

Terwijl Lucie en Ernő druk bezig zijn met de gevangen vogels te verwerken kijkt Rinkje peinzend naar het net, de wolken, de windmolens op de dijk. En haalt een rode zakdoek te voorschijn die ze laat wapperen. "De wind is wat gedraaid. Het net moet met de wind mee klappen", legt ze uit. "want kemphanen landen tegen de wind in en dan wil je dat ze recht het net invliegen."

De zakdoek gaat terug in de zak. Het omleggen van het net is geen simpel klusje. "Dat kost zo een uur." Ze gaat nog even zitten achter de skûle, een windscherm waar de wilsterflapper wacht op de vogels. "Kijk daar..." Op een meter of 25 van het net zitten vogels.

"Kemphanen", zegt Rinkje en ze trekt aan de wip. De gevangen vogel fladdert en dat moet de soortgenoten lokken. De wip staat tussen enkele tientallen 'stellen', opgezette vogels en een enkele replica van piepschuim. "Mijn man heeft de meeste gemaakt, rond 1995", vertelt Rinkje. Toen hij overleed nam ze zijn vergunning om vogels te vangen over.

Omleggen

In de richting van de zeedijk vliegen vogels op. "Ook kemphanen, dat zie je aan de vorm van de bol waarin ze vliegen", legt Rinkje uit. Na een dik uur zonder vangst besluit ze toch maar het net om te leggen. Het duurt inderdaad drie kwartier voordat het ruim 20 meter lange net weer goed ligt. Eerst moet het los, dan worden de lange vanglijnen die het net doet omklappen en het net zelf gedraaid. Ze moet een sleuf in het gras uitsteken om de palen te verbergen, en de veer waaraan ze scharnieren moet in de grond geslagen. Ten slotte moet ook de skûle mee, en haar kist voor de spullen.

Lucie en Ernő gaan ondertussen onverstoord verder met het verwerken van de vangst. Na drie kwartier zitten ze in het open veld

Een kemphaan wordt onderzocht en gerings

in plaats van achter de skûle. Wanneer de laatste vogels zijn vrijgelaten overleggen ze even. "We gaan nu waarnemingen doen", zegt Lucie. Op een aantal terreinen in de omgeving zullen ze proberen geringde kemphanen terug te vinden. Als Rinkje nieuwe vogels voor ze heeft, horen ze het wel.

Leeuweriken

Rinkje zit rustig op haar kist. De kemphanen onder de zeedijk blijven daar hangen. Af en toe vliegen er wilsters over. Dan pakt ze een fluitje dat om haar nek hangt

'Kemphanen halen echt rare streken uit in het veld'

Or de kempphaan

d door Lucie Schmalz en Ernő Vincze. Onder: Ernő laat de gevangen kempphanen weer vrij.

Foto's UK

en probeert ze te lokken. “Je hoort ze naar elkaar fluiten, praten noemen we dat.” Ze probeert aan het ‘gesprek’ deel te nemen. Soms lijken de vogels te reageren, ze maken een extra rondje. De lokvogel klapt met de vleugels, de stelten staan stijf met hun snavel in de wind. Een enkele groep vogels komt laag over, je hoort het ruisen van de vleugels. Maar telkens vliegen ze toch verder. Een keer draaien ze vlak boven de grond scherp voor het net weg. “Misschien heb ik de stokken niet voldoende ingegraven”, denkt Rinkje. Maar ook een wat extra graafwerk helpt niet.

“Ach, er zijn dagen dat ik niets vang. Maar ik zit hier prachtig en geniet van de natuur. Dit weiland was ook een favoriete plek van m'n man.” Leeuweriken stijgen luid zingend op. Aan de andere kant van de weg zitten enorme troepen ganzen die gakkend opvliegen wanneer er iemand langs komt. Een torenvalk vliegt over en kijkt eens naar de stelten. “Er is er wel eens eentje op afgedoken. Die had er een van piepschuim gepakt.”

Rond het middaguur is eigenlijk geen tijd om vogels te vangen. Maar de kempphanen lijken wat dichter-

bij te komen. En de wilsters vliegen soms wat lager over. “Alleen zijn het er te veel, grote groepen blijven achter elkaar aanvliegen. Kleine groepjes krijg je gemakkelijker omlaag.” Het is als in een gokhal – er is altijd wel een reden om nog even te blijven zitten. Zo meteen vliegt er vast een vogel in het klapnet.

Maar het gebeurt niet. Rinkje vertelt over het vangen, de ringgegevens die ze verzamelt van andere wilsterflappers (“ik kan redelijk met Excel omgaan, de meeste anderen niet”) en die ze doorgeeft naar een landelijk registratiepunt. Dat ze aan haar derde setje van duizend

ringen bezig is, en over de tijd dat ze in dienst van de RUG was. “Dat was wel leuk, ik verdiende er wat mee.” Maar nu vangt ze de vogels als vrijwilliger. “Ach, ik geniet hier gewoon van.”

Flipperkast

Half vier, na zeven uur achter de skûle is er nog steeds niets gevangen. Tijd om te gaan kijken bij Lucie. Die zit in Koudum, in een huis dat te koop staat en tijdelijk dienst doet als uitvalsbasis voor een stuk of acht onderzoekers. In een aangebouwde studio staan een flipper-

kast en een tafeltennistafel. “En we hebben tafelfoetbal”, vertelt Lucie. Haar drie vrijwilligers (naast Ernő nog een Française en een Brit), een student, een Spaanse vrijwilliger voor grutto-onderzoek en soms haar partner, die ook grutto-onderzoek doet, zijn medebewoners. “Het is leuk, al die verschillende culturen”, vindt Lucie. Gevolg is wel dat het met het leren van Nederlands niet zo opschiet. “Mijn Fries is beter”, zegt ze in het Engels.

Vanuit Koudum is het niet ver naar de Haanmeerpolder, een stukje ruig grasland. Dit is een van de plekken waar Lucie geringde vogels terugzoekt. Met de auto rijdt ze over een pad dat tussen de velden slingert. “Kemphanen zijn schuw, dus als ik ze zie zet ik de motor uit en laat de auto uitrollen. Uit de auto komen schrikt ze af.” Ze demonstreert haar techniek wanneer op een meter of vijftien van de weg een zwerm kempphanen neerstrijkt.

Dood

De auto stopt, maar vogels vliegen een stukje terug. “Starten kan niet, dan schrikken ze. Gelukkig ben ik niet zo groot”, zegt ze, terwijl ze zich omgekeerd in de bestuurdersstoel nestelt, een telescoop op het neergedraaide raam geklemd. “Het gras is alleen wat hoog, zodat je de poten niet goed ziet.” Als ze een kleurcode ziet noteert ze haar waarneming in een boekje. Op een kaart van de polder staan genummerde vakken. De plek en tijd waar de vogel gevonden is wordt ook genoteerd. In twintig minuten weet ze drie waarnemingen te doen, een score die ze heel redelijk vindt. “Ik doe zo'n vijftig waarnemingen op een dag, maar het kan variëren tussen de vijf en de honderd.”

In twintig minuten tijd zijn er verschillende troepen kempphanen verschenen, diverse grutto's, kievieten, zangvogels en een paar reeën. “Dit is een prachtig gebied, in vergelijking hiermee zijn de gewone weilanden gewoon dood.” Dat blijkt wanneer we uit de Haanmeerpolder rijden. In het sappig groene weiland naast een boerderij huizen twee duiven – meer niet.

Twee maanden heeft Lucie voor haar waarnemingen. Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat. Altijd met een mobiele telefoon paraat, omdat een wilsterflapper kempphanen voor haar heeft. Twee maanden afzien dus. Toch? “Dit is mijn vierde veldseizoen. Je ziet steeds meer dingen. En kempphanen zijn bijzondere vogels, ze halen echt rare streken uit in het veld. Nee, voor mij is dit de mooiste tijd van het jaar.”

Kemphanen

Lucie Schmalz probeert te achterhalen waarom het aantal kempphanen dat tijdens de trek de zuidwesthoek van Friesland aandoet de afgelopen jaren dramatisch is gedaald. Ze doet dat door te kijken welke vogels waar

zitten. En welke vogels wegblijven. Zijn het de vrouwtjes of de mannetjes (ze trekken apart) die wegblijven, de jonge of juist de oude dieren? Hoe zwaar zijn ze als ze aankomen en hoe zwaar als ze wegvliegen? Komen ze verzwakt aan of kunnen ze hier niet voldoende aansterken?

Met gedetailleerde waarne-

mingen en wiskundige analyses hoopt Schmalz een oorzaak te vinden. Daarbij kan ze gebruik maken van 10.000 observaties van geringde vogels sinds 2004. In totaal zijn er nu 5500 kempphanen van een kleurcode voorzien. Het onderzoek wordt begeleid door hoogleraar dierecologie Theunis Piersma.